Analyysi

Suomen tavaraviennillä on vaikeuksia puolustaa markkinaosuuksiaan

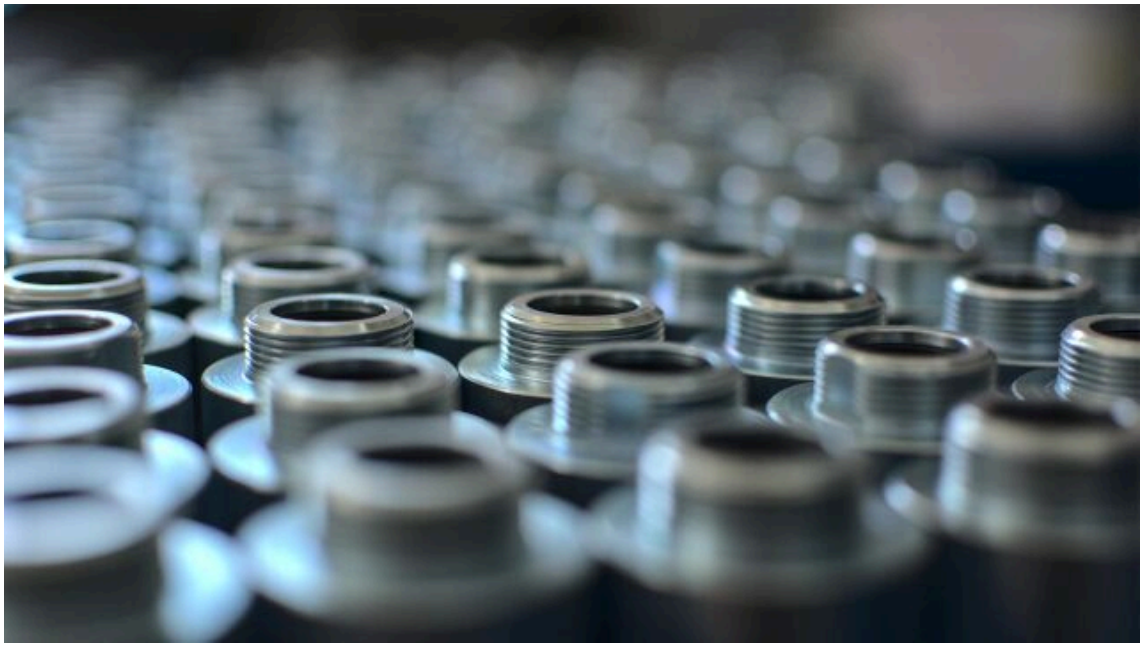
Suomen talous | 11.06.2024 | Petri Mäki-Fränti

KIRJOITTAJA

Petri Mäki-Fränti
Vanhempi ekonomisti

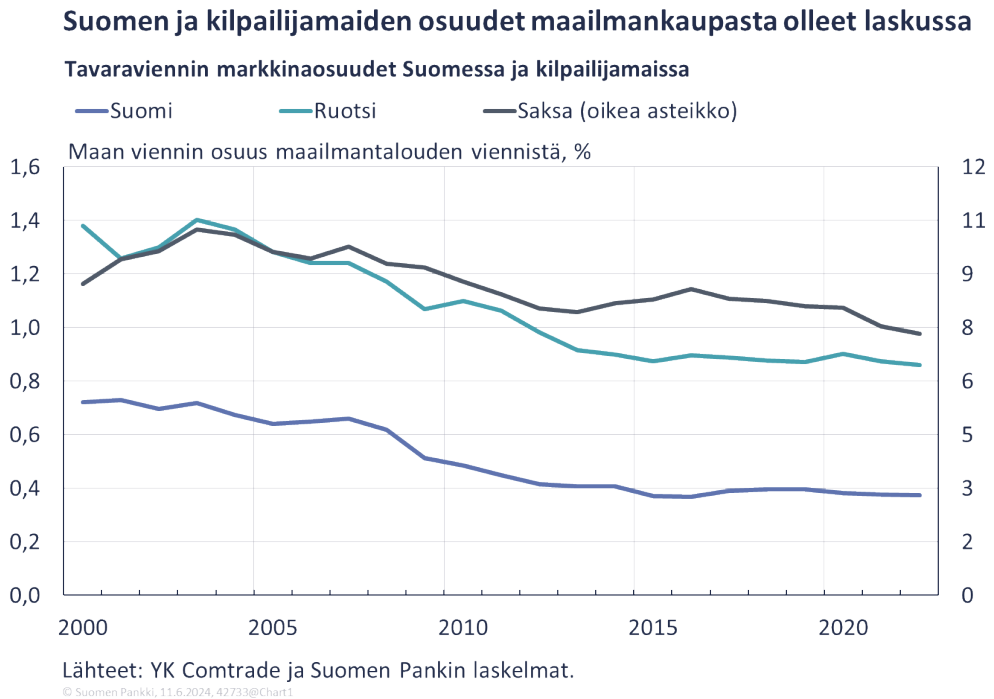
Suomen tavaraviennin kasvu on jäänyt jo pitkään maailmankaupan kasvua hitaammaksi. Markkinaosuuksien menetystä selittävät pitkälti kilpailutekijät, joita on kustannuskilpailukyvyn lisäksi vientiyritysten kyky erottua tuotteillaan kilpailluilla markkinoilla. Markkinaosuuksien pitämistä ennallaan on vaikeuttanut Suomen tavaraviennin suuntautuminen sellaisille markkina-alueille ja sellaisiin tuotteisiin, joiden kysynnän kasvu on jäänyt suhteellisen vaatimattomaksi varsinkin finanssikriisin jälkeisinä vuosina.

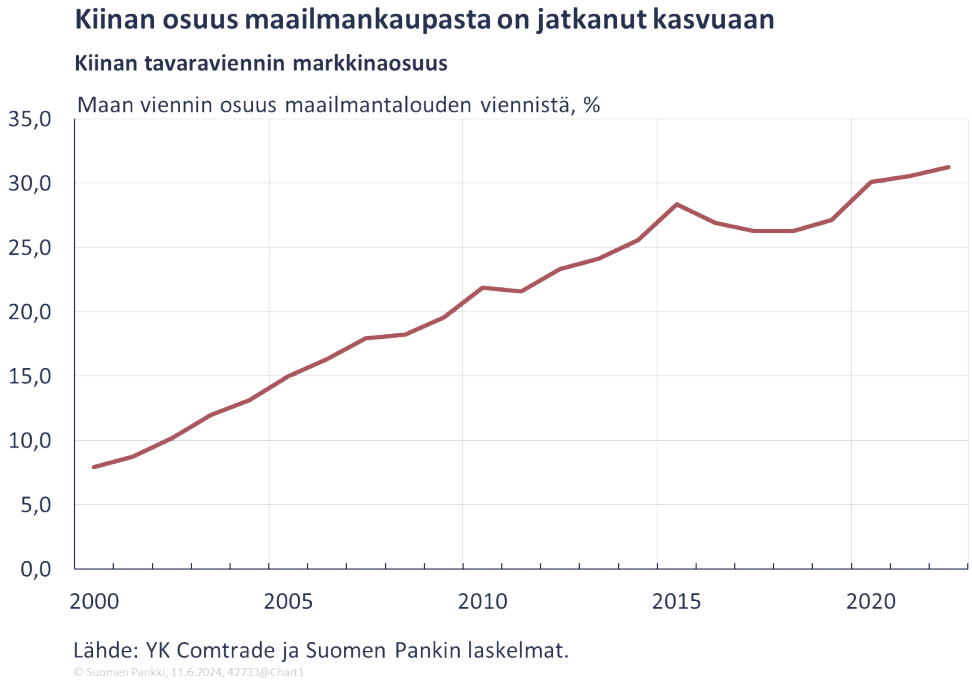
Suomen viennin kasvu jäänyt jälkeen maailmankaupan kasvusta

Suomen tavaraviennin kasvu on jäänyt 2000-luvun aikana trendinomaisesti jälkeen maailmankaupan kasvuvauhdista (kuvio 1). Lukuun ottamatta lyhyitä ajanjaksoja vuosina 2005–2007 ja 2016–2018 Suomen vientiteollisuus on jatkuvasti menettänyt markkinaosuuttaan, eli Suomen viennin osuus kaikesta maailman viennistä on supistunut. Markkinaosuuksien menetys oli nopeaa varsinkin finanssikriisin jälkeen aina vuoteen 2011 asti. Vientiosuuksien kehitys on ollut samansuuntaista myös Suomen keskeisissä kilpailijamaissa Ruotsissa ja Saksassa, joten kotoperäisten tekijöiden ohella ilmiötä selittävät myös muutokset kansainvälisen kaupan rakenteessa. Kehittyneiden maiden markkinaosuuksia monilla vientimarkkinoilla on syönyt varsinkin Aasian kehittyvien maiden, kuten Kiinan, tavaraviennin voimakas kasvu (kuvio 2). Suuri osa tästä kaupasta on näiden maiden keskinäistä tuontia ja vientiä, josta kehittyneet maat eivät pääse hyötymään.

Kuvio 1.

Kuvio 2.

Viennin markkinaosuuksien kasvua tai supistumista selitetään usein vientiteollisuuden kilpailukyvyssä tapahtuvilla muutoksilla. Kilpailukykytekijöiden lisäksi viennin markkinaosuuden kehitys riippuu maan viennin rakenteesta suhteessa maailmankaupan rakenteeseen. Vaikka esimerkiksi suomalaisyritysten osuudet yksittäisten tuotteiden viennistä yksittäisiin maihin pysyisivät ennallaan, Suomen viennin osuus kaikesta maailman viennistä pienenee, jos näiden tuotteiden tai Suomen vientimarkkinoiden osuus maailmankaupasta kokonaisuutena supistuu.

Vakiomarkkinaosuusanalyysi jakaa markkinaosuuden muutoksen osatekijöihinsä

Viennin markkinaosuuden muutokset voidaan jakaa osatekijöihinsä ns. vakiomarkkinaosuusanalyysin (VMO) avulla. VMO-analyysi kertoo, missä suhteessa markkinaosuuden muutokset johtuvat maailmankaupan rakenteen muutoksista ja missä määrin kilpailukykytekijöistä. Rakennevaikutukset voidaan jakaa edelleen maailmankaupan maantieteellisessä kohdentumisessa ja kaupan tuoterakenteessa tapahtuneisiin muutoksiin. Rakennevaikutus on positiivinen niinä vuosina, joina Suomen tavaravienti on keskimäärin koskenut sellaisia hyödykkeitä tai kohdistunut sellaisille vientimarkkinoille, joissa kauppa on kasvanut nopeammin kuin koko maailmankauppa. Jos tavaravienti on vastaavasti kohdistunut koko maailmankauppaa hitaammin kasvaville markkinoille, rakennevaikutus saa negatiivisen

arvon.

Kilpailukykytekijä kuvaa sitä osaa suhteellisen markkinaosuuden muutoksesta, joka johtuu yksittäisten vientituotteiden markkinaosuuksien muutoksista yksittäisellä markkina-alueella. Kilpailukyky on ymmärrettävä tässä yhteydessä laajasti. Kustannus- ja hintakilpailukyvyn lisäksi se koostuu viennin reaalisesta kilpailukyvystä. Reaalinen kilpailukyky voidaan määritellä vientiyritysten kykynä tuottaa sellaisia korkean jalostusarvon tuotteita, joille löytyy kysyntää kansainvälisillä markkinoilla. Hinnan lisäksi tuotteiden kysyntä riippuu tuotteiden ominaisuuksien ja laadun kaltaisista ylivertaisuustekijöistä kilpailijoiden tuotteisiin verrattuna.[1]

VMO-analyysistä on esitetty useita versioita[2]. Seuraava tarkastelu perustuu Fagerbergin ja Sollien (1987) kehittämään hajotelmaan, jossa vientiosuuden muutos jaetaan rakenne- ja kilpailukykytekijöiden lisäksi viennin tuote- ja maantieteellisen rakenteen sopeutumisvaikutuksiin[3]. Sopeutumisvaikutusten voidaan tulkita kuvaavan sitä, miten viennin rakenteessa meneillään olevat muutokset selittävät vientiosuuden kehitystä. Tuoterakenteen (maantieteellisen rakenteen) sopeutumisvaikutus on positiivinen niinä vuosina, kun tarkasteltavan maan viennin tuoterakenne (maantieteellinen rakenne) on muuttunut samansuuntaisesti maailmankaupan rakenteen muutosten kanssa.[4] VMO-analyysi on tehty aineistolla, joka sisältää Suomen tavaraviennin arvon 70 tuoteryhmän osalta Suomen 80 tärkeimpään vientimaahan vuosina 2000–2022. Tarkastellut vientimaat käsittivät noin 99 % Suomen tavaraviennistä vuonna 2022.

Kilpailukykyvaikutus ollut enimmäkseen negatiivinen

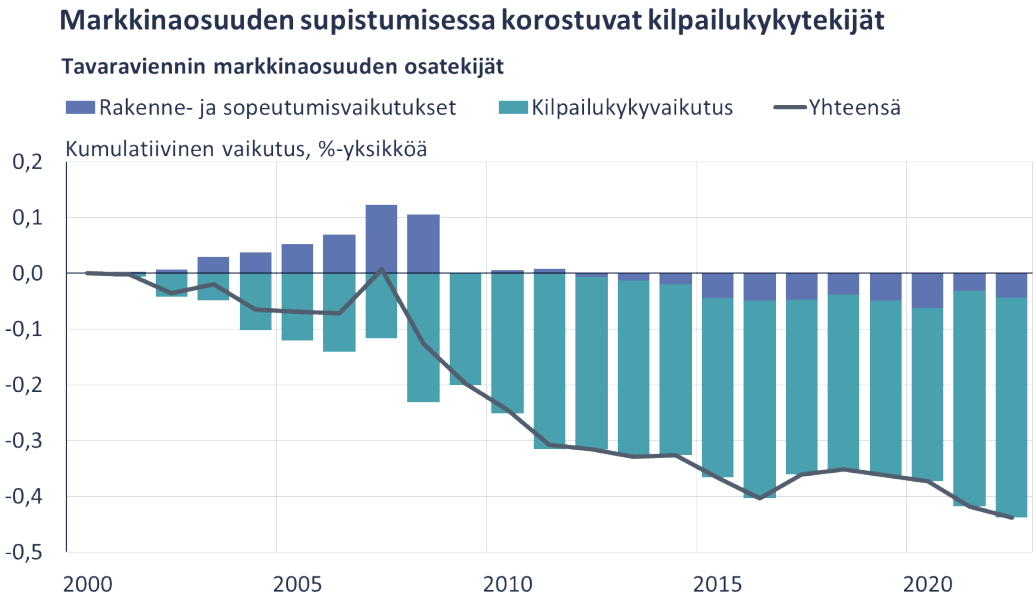
Suomen vientiosuus on pienentynyt vuosituhannen vaihteesta noin 0,45 prosenttiyksikköä. VMO-hajotelman perusteella kilpailukykytekijöiden kumulatiivinen osuus tästä pienentymisestä on ollut noin 0,4 prosenttiyksikköä (kuvio 3). Kilpailukykyvaikutus on pysynyt pääsääntöisesti negatiivisena, ja suurimmillaan se oli vuosituhannen vaihteesta vuoteen 2012 asti (kuviot 3 ja 4). Vain vuosina 2016–2020 kilpailukykyvaikutus oli hiukan positiivinen. Se muuttui jälleen negatiiviseksi 2020-luvulle tultaessa.

Rakenne- ja sopeutumisvaikutusten kumulatiivinen osuus vientiosuuden pienentymisestä jäi vuosina 2000–2022 vain noin 0,05 prosenttiyksikköön. Lyhyellä aikavälillä rakennetekijöillä on kuitenkin toisinaan ollut vientiosuuksien kehitykselle suurempi merkitys kuin mitä kumulatiivinen tarkastelu antaa ymmärtää, sillä positiiviset ja negatiiviset rakennevaikutukset ovat tarkasteluajanjakson mittaan kumonneet toisiaan.

Kuviossa 4 markkinaosuuden muutosta ja sen osatekijöitä tarkastellaan neljän vuoden

ajanjaksoissa. Vielä vuosina 2000–2008 maailmankaupan kasvun rakenne tuki Suomen viennin markkinaosuuden kehitystä, mutta finanssikriisin myötä rakennevaikutus muuttui negatiiviseksi. Maailmankaupan kasvu painottui aina 2020-luvun vaihteeseen asti tuotteisiin ja markkina-alueisiin, joiden merkitys Suomen tavaraviennissä oli suhteellisen pieni.

Kuvio 3.

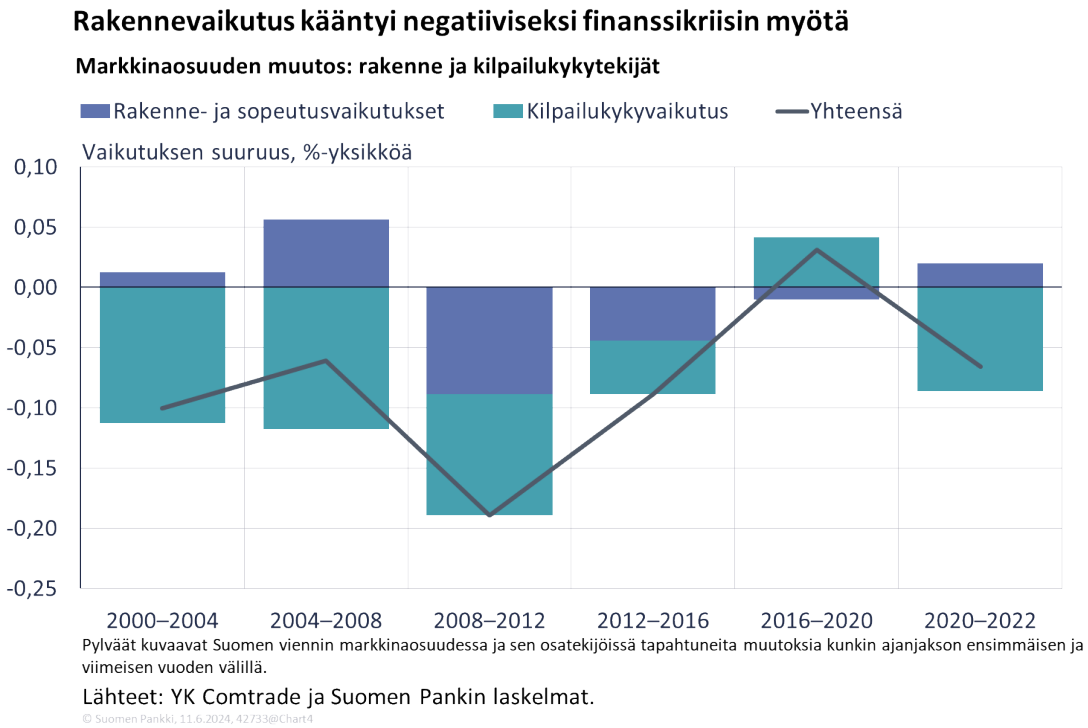

Pylväät kuvaavat Suomen viennin markkinaosuuden ja sen osatekijöiden kumulatiivisia muutoksia. Rakenne- ja sopeutumisvaikutukset kuvaavat kumulatiivisia rakenne- ja sopeutumisvaikutuksia vientiin vuodesta 2000 lähtien. Kilpailukykyvaikutus kuvaa vastaavasti kumulatiivisia kilpailukykyvaikutuksia.

Lähteet: Comtrade ja Suomen Pankin laskelmat.

© Suomen Pankki, 11.6.2024, 42733@Chart3

Kuvio 4.

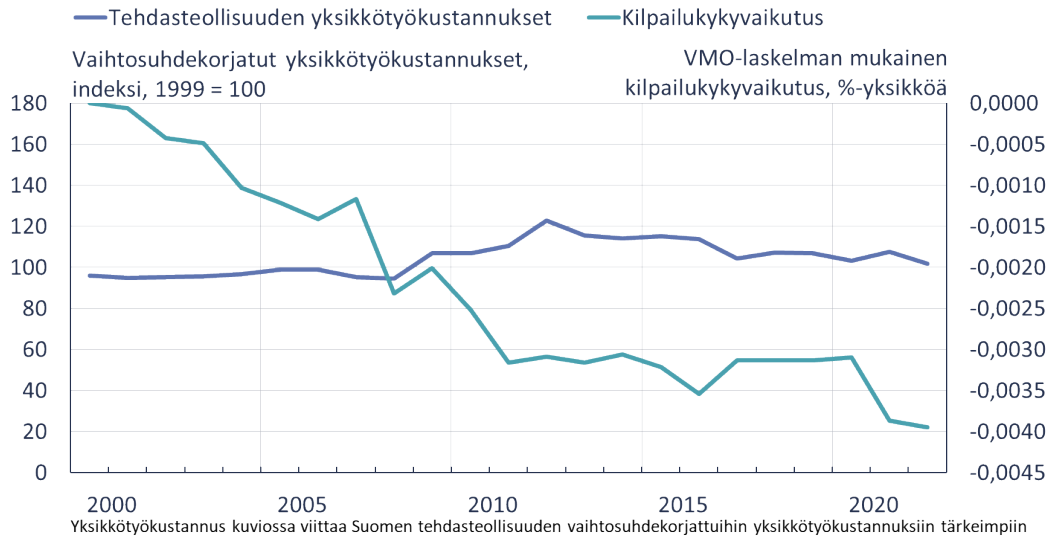

Kustannuskilpailukyky on vain yksi VMO-analyysin mukaisen kilpailukykyvaikutuksen osatekijä. Kilpailukykymittareiden välillä näyttää kuitenkin olleen selvä yhteys ainakin vuosina heti finanssikriisin jälkeen (kuvio 5). Esim. Obstbaumin ym. (2022) mukaan Suomen tehdasteollisuuden suhteellisilla vaihtosuhdekorjatuilla yksikkötyökustannuksilla mitattu kustannuskilpailukyky heikkeni selvästi vuodesta 2008 aina vuoteen 2012 asti, minkä jälkeen se alkoi vahvistua. Vuoden 2017 jälkeen kustannuskilpailukyky on pysynyt melko vakaana tarkasteluajanjakson loppuun asti[5]. VMO-laskelman mukainen kilpailukyky on puolestaan heikentynyt tasaisesti vuosituhannen vaihteesta lähtien, mutta heikkeneminen tasaantui 2010-luvun alussa samoihin aikoihin kuin teollisuuden kustannuskilpailukykykin alkoi parantua.

Kuvio 5.

Kilpailukykytekijä myötäili kustannuskilpailukyvyn kehitystä varsinkin finanssikriisin jälkeisinä vuosina

Kilpailukykytekijä ja yksikkötyökustannukset

Yksikkötyökustannus kuviossa viittaa Suomen tehdasteollisuuden vaihtosuhdekorjattuihin yksikkötyökustannuksiin tärkeimpiin kauppakummanimaihin verrattuna. Kustannusten kasvu merkitsee kilpailukyvyn heikkenemistä.

Lähteet: Comtrade, Tilastokeskus ja Suomen Pankin laskelmat.

© Suomen Pankki, 11.6.2024, 42733@Chart5

Kustannuskilpailukyvyn lisäksi VMO-analyysin kilpailukykyvaikutus pitää sisällään erilaisia reaalisia kilpailukykytekijöitä, kuten yritysten kyvyn erottua tuotteillaan kilpailijoista monopolistisilla markkinoilla. Markkinaosuuksien heikkoa kehitystä varsinkin 2000-luvun alkuvuosina selittänee lisäksi nousevien talouksien osuuden voimakas kasvu maailmankaupasta. Kehittyneillä mailla oli näinä vuosina vaikeuksia pitää kiinni markkinaosuuksistaan varsinkin monilla perinteisillä teollisuuden toimialoilla riippumatta maiden kilpailukyvyn kehityksestä suhteessa toisiinsa.

Viennin rakenne ei ole tukenut Suomen tavaraviennin kasvua

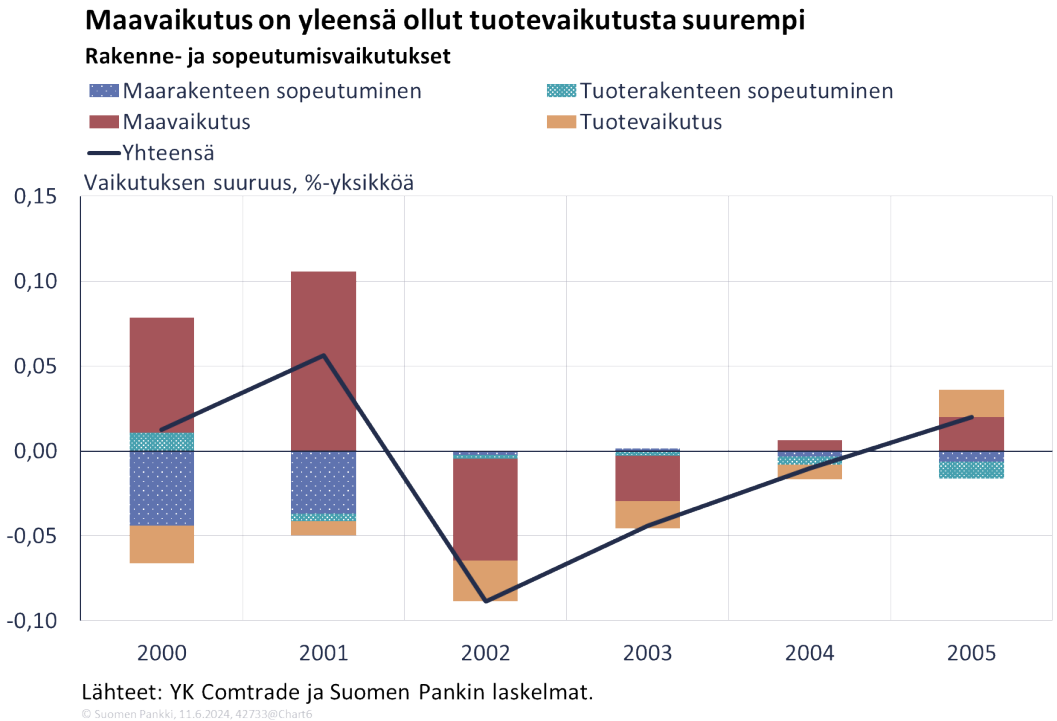
Rakennevaikutukset voidaan jakaa edelleen osatekijöihinsä (kuvio 6). Tuotevaikutus kuvaa tavaraviennin tuoterakenteen ja maavaikutus sen maantieteellisen rakenteen osuutta vientiosuuden muutoksesta. Sopeutumisvaikutukset voidaan jakaa vastaavasti viennin maa- ja tuoterakenteen muutosten sopeutumisvaikutuksiin.

Maavaikutuksella on ollut 2000-luvulla selvästi suurempi merkitys Suomen tavaraviennin markkinaosuuden pienenemisen selittäjänä kuin tuotevaikutuksella. Vielä vuosituhannen alkuvuosina maavaikutus oli positiivinen, eli Suomen tavaravienti suuntautui sellaisille markkina-alueille, joiden ulkomaankauppa kasvoi nopeammin kuin maailmankauppa keskimäärin. Viennin maantieteellinen rakenne oli kuitenkin jo muuttumassa eri suuntaan kuin maailmankaupan

rakenne. Tämä näkyy negatiivisena maantieteellisenä sopeutumisvaikutuksena. Finanssikriisin myötä varsinainen maavaikutuskin muuttui negatiiviseksi, ja Suomen vienti suuntautui aina 2020-luvun vaihteeseen saakka alueille, jotka kokonaisuudessaan kasvoivat maailmankauppaa hitaammin.

Suomen vienti on painottunut tuotteisiin, joiden merkitys maailmankaupassa on ollut vuosituhannen vaihteen jälkeen laskusuunnassa. Tuoterakenteen vaikutus Suomen viennin markkinaosuuksiin on ollut enimmäkseen negatiivinen aina vuoteen 2020 asti, jolloin tuotevaikutus muuttui positiiviseksi. Tuoterakenteen sopeutumisvaikutuskin on ollut pääsääntöisesti negatiivinen, eli Suomen viennin tuoterakenne on muuttunut erisuuntaisesti kuin maailmankaupan tuoterakenne.

Kuvio 6.

Suomen vientimarkkinoissa on korostunut Euroopan merkitys

Vuosituhannen vaihteen jälkeisinä vuosina Suomen tavaraviennin markkinaosuuden kasvua edisti Euroopan ja Venäjän osuuden nopea kasvu maailmankaupasta. (Kuviossa 7 VMO-analyysin maavaikutus on hajotettu edelleen osiinsa Suomen viennin markkina-alueiden mukaisesti.) VMO-analyysi saattaa tosin Euroopan osalta liioitella maavaikutuksen todellista merkitystä

markkinaosuuden kehitykselle: Vuosituhannen alkuvuosina eurooppalaiset kehittyvät taloudet olivat vasta integroitumassa muuhun Eurooppaan. Niiden ulkomaankaupan kasvu koostui suurelta osin maiden keskinäisen kaupan lisääntymisestä, josta Suomen vienti ei hyötynyt.

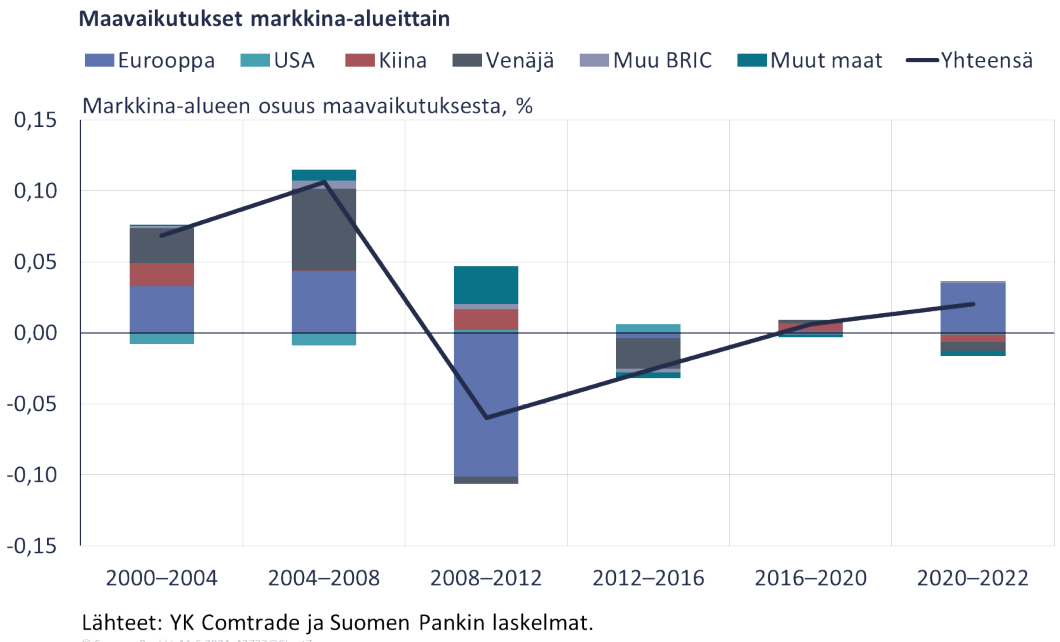
Finanssikriisiä seuranneina vuosina 2008–2012 Suomen vientimarkkinat Euroopassa menettivät merkitystään maailmankaupassa. Venäjän kaupan kehityskään ei enää tukenut markkinaosuuksien kasvua. 2010-luvulla maavaikutuksen merkitys Suomen viennin markkinaosuuden supistumisen kannalta jäi kaiken kaikkiaan vähäiseksi. 2020-luvun alussa Euroopan hyvä kehitys sen sijaan tuki markkinaosuuden kehitystä.

Aasian nousevien talouksien osuus maailmankaupasta on jatkuvasti kasvanut, ja maiden väliset arvoketjut vahvistuneet. Kehitys on tapahtunut osin kehittyneiden maiden markkinaosuuksien kustannuksella. Kiinan kasvanut merkitys maailmankaupassa on kuitenkin väliaikaisesti tukenut Suomen tavaraviennin markkinaosuuksia vuosituhannen alussa sekä finanssikriisin jälkeen.

Vuonna 2022 alkaneen hyökkäyssodan vuoksi useat maat asettivat rajoituksia ulkomaankaupalle Venäjän kanssa. Vaikka Venäjä on onnistunut kompensoimaan pakotteiden vaikutuksia lisäämällä kauppaa muiden maiden kanssa, Venäjän merkitys maailmankaupassa on vähentynyt, mikä näkyy pienenä negatiivisena maavaikutuksena vuosina 2020–2022.

Kuvio 7.

Maavaikutuksen suunta on riippunut varsinkin Euroopan kehityksestä

Lähteet: YK Comtrade ja Suomen Pankin laskelmat.

© Suomen Pankki, 11.6.2024, 42733@Chart7

Maailmankaupan tuoterakennekaan ei ole kehittynyt suotuisasti Suomelle

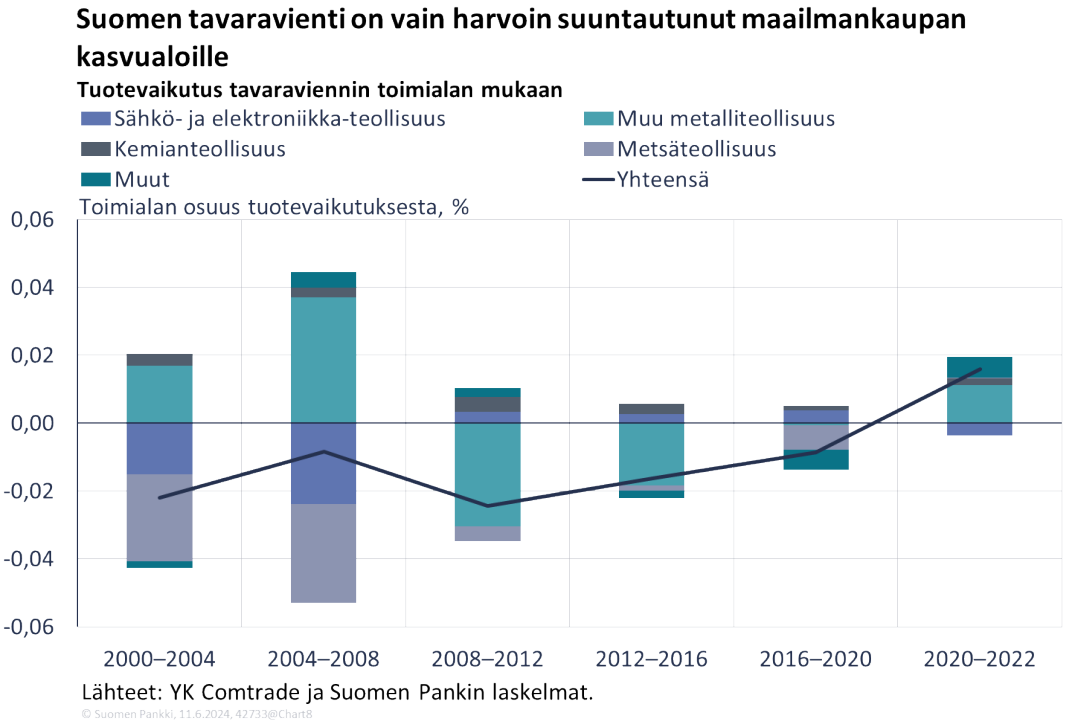
Suomen vientialojen merkitys maailmankaupassa on kehittynyt jossain määrin eritahtisesti. (Kuviossa 8 tuotevaikutus on jaettu osatekijöihinsä Suomen tärkeimpien vientialojen mukaan.) Metsäteollisuuden tuotteiden kauppa on vuosituhannen vaihteen jälkeen jatkuvasti kasvanut hitaammin kuin maailmankauppa keskimäärin, eli metsäteollisuuden tuotevaikutus on ollut negatiivinen. Voimakkaimmillaan vaikutus oli vuosina ennen finanssikriisiä. Metsäteollisuustuotteiden painoarvoa maailmankaupassa on vähentänyt mm. paperituotteiden kysynnän väheneminen talouden digitalisaation etenemisen vuoksi[6].

Metalliteollisuuden (pl. sähkö- ja elektroniikkateollisuus) tuotteiden maailmankauppa kasvoi vuosina 2000–2008 keskimääräistä nopeammin, eli tuotevaikutus oli näillä toimialoilla positiivinen. Finanssikriisin myötä vaikutus muuttui kuitenkin negatiiviseksi. Käännettä selittänee osaltaan teollisuuden koneiden ja laitteiden sekä perusmetallien suuri osuus Suomen metalliteollisuuden viennistä, sillä näiden tuotteiden kysyntä maailmantaloudessa kärsi finanssikriisin jälkeisestä investointilamasta. "Muun metalliteollisuuden" tuotevaikutus on pysynyt negatiivisena aina 2020-luvun kynnykselle asti.

Sähkö- ja elektroniikkateollisuuden merkitys maailmankaupassa heikkeni vuosina 2000–2008. Vaikka Nokialla oli vielä näinä vuosina johtava asema matkapuhelinten tuottajana, toimialan negatiivinen tuotevaikutus jarrutti Suomen viennin markkinaosuuden kasvua. Sähkö- ja elektroniikkateollisuuden heikkoa tuotevaikutusta selittänee osaltaan toimialan lopputuotteiden voimakas hintojen lasku, sillä VMO-laskelma perustuu viennin arvoon, eli siinä ei tehdä eroa hintojen ja määrien muutosten välillä.

Suomen tavaraviennin tuoterakenne tuki markkinaosuuksien kasvua ensimmäistä kertaa vuosituhannen vaihteen jälkeen vasta pandemiavuosina 2020–2022. Varsinkin sähkö- ja elektroniikkateollisuuden sekä muun metalliteollisuuden vienti on kohdistunut tuotteisiin, joiden viennin kasvu on ollut maailmankaupan keskimääräistä kasvua nopeampaa.

Kuvio 8.

Muuttuvilla markkinoilla markkinaosuuksien kiinni pitämisestä on tullut entistä vaikeampaa

Suomen vientiteollisuus on menettänyt jatkuvasti markkinaosuuksiaan maailman tavaraviennissä. Vielä vuosituhannen ensimmäisellä vuosikymmenellä Suomen viennin markkinaosuuksien kehitystä tuki tavaraviennin painottuminen markkinoille, joiden merkitys maailmankaupassa oli kasvussa. Finanssikriisi merkitsi kuitenkin muutosta, ja koko 2010-luvun ajan maailmankaupan kasvu on painottunut sellaisiin tuotteisiin ja varsinkin sellaisille markkina-alueille, joiden paino Suomen tavaraviennissä on jäänyt vähäisemmäksi. Tärkeä markkina-alue Suomen viennille on perinteisesti ollut Eurooppa, jonka kasvu jäi finanssikriisin jälkeen pitkään vaimeaksi. Suomen viennin maa- ja tuoterakenne eivät myöskään ole 2000-luvulla osoittaneet merkkejä sopeutumisesta maailmankaupan rakenteen muutoksiin.

Viennin rakennettakin enemmän Suomen markkinaosuuden supistumista selittävät kilpailukykytekijät. VMO-analyysin mukainen kilpailukyky heikkeni jyrkästi 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Suomen vientiteollisuuden kustannuskilpailukyky kehittyi samansuuntaisesti varsinkin muutamana vuonna finanssikriisin jälkeen. Hinta- ja kustannustekijät eivät silti yksin riitä selittämään havaittua laskevaa trendiä Suomen teollisuuden kilpailukyvyssä. Yritysten kyky pitää kiinni markkinaosuuksistaan riippuu lisäksi reaalisista kilpailukykytekijöistä,

joihin vaikuttaa mm. yritysten kyky erottua tuotteillaan kilpailijoista. Markkinaosuuksien puolustamisesta on tullut entistä vaikeampaa sitä mukaa, kun kehittyvien talouksien painoarvo maailmankaupassa on kasvanut. Tulevaisuudessa voi lisähaasteita tuoda meneillään olevien kauppasotien ja muiden geopoliittisten jännitteiden mahdollinen kärjistyminen.

Lähteet

Fagerberg, Jan ja Sollie, Gunnar (1987) The method of constant market shares analysis reconsidered. Applied Economics 19 (12): 1571–83.

Leamer, E. E. ja Stern, R. M. (1970) Quantitative International Economics. Allen & Bacon, Boston.

Mäki-Fränti, Petri (2017) Suomella vaikeuksia puolustaa markkinaosuuksia nopeasti kasvavilla markkinoilla. Euro & talous 13.6.2017.

Nyssens, A. ja Poullet, G. (1990) Parts de marché des producteurs del'UEBL sur les marchés extérieurs et intérieur. Cahier 7, Banque Nationale de Belgique.

Obstbaum, Meri, Pönkä, Harri ja Nippala, Veera (2022) Kustannuskilpailukyky tärkeä Venäjän kaupan korvaamisessa. Euro & talous 21.6.2022.

Viitteet

1. Reaalisen ja nimellisen kilpailukyvyn lisäksi kilpailukykytekijä pitää sisällään mahdolliset kapasiteettirajoitteet. Viennin kasvu saattaa jäädä vientimarkkinoiden kasvuvauhdista, koska yritykset eivät pysty tuottamaan riittävän paljon vastatakseen kysyntään. ↑
2. Ensimmäisen version vakiomarkkinaosuusanalyysistä esittivät Leamer ja Stern (1970). Mäki-Fräntin (2017) aikaisemmassa VMA-analyysissä Suomen viennille sovellettiin menetelmästä versiota, jonka esittivät alun perin Nyssens & Poullet (1990), ↑
3. Fagerbergin ja Sollien (1987) menetelmän etuna Mäki-Fräntin (1917) soveltamaan Nyssensin ja Poulletin (1990) menetelmään verrattuna on, että Fagerbergin ja Sollien hajotelmassa tarkastellaan suoraan viennin markkinaosuuksia. Nyssensin ja Poulletin versiossa tarkastelun kohteena oli tarkastellun maan viennin kasvuvauhdin ja muun maailman viennin kasvuvauhdin erotus. ↑
4. Suomen viennin markkinaosuuksia on aikaisemmin tarkastellut vakiomarkkinaosuusanalyysillä mm. Mäki-Fränti (2017). ↑
5. Kustannuskilpailukyvyn säilymistä on edesauttanut mm. vuonna 2017 voimaan tullut kilpailukykysopimus. ↑
6. Painopaperien vähentynyttä kysyntää on tosin kompensoinut pakkauskartongin kysynnän kasvu verkkokaupan kasvun myötä. ↑

Asiasanat

kansainvälinen kauppa, kilpailukyky, markkinaosuus, viennin rakenne